

УДК 378.147

DOI <https://orcid.org/0000-0002-5775-9478>

Features and tendencies of the organization of independent work in the conditions of methodical work of higher education institutions of Ukraine

Особливості та тенденції організації самостійної роботи в умовах методичної роботи закладів вищої освіти України

Gula Larisa

Гула Лариса

Abstract. The article is devoted to the study of the state of organization of independent work of students during the reform of higher education of Ukraine. The research is carried out to the extent that students' educational and cognitive activity depends on the ability to organize independent work. The publication looks at what forms and methods the teacher can effectively manage, control during the learning process. Effective forms of students' independent work are analyzed and their disadvantages are pointed out. On the basis of the analysis, generalization and systematization of scientific sources, the factors that contribute to the activation of independent work of students of higher education institutions are identified. Ways to improve the organization of students' independent work are determined.

Key words: independent work, forms of organization of independent work, self - realization, independent educational - cognitive activity, management of students' independent work, educational space, professional competence.

Анотація. Стаття присвячена вивченню стану організації самостійної роботи студентів в період реформування вищої освіти України. Здійснено дослідження, наскільки навчально-пізнавальна діяльність студентів залежить від уміння організовувати самостійну роботу. В публікації розглянуто за допомогою яких форм і методів викладач може ефективно управляти нею, контролювати її у процесі навчання. Проаналізовано ефективні форми самостійної роботи студентів та вказано на їх недоліки. На основі аналізу, узагальнення та систематизації наукових джерел виділені фактори, котрі сприяють активізації самостійної роботи студентів закладів вищої освіти. Визначено шляхи поліпшення організації самостійної роботи студентів.

Ключові слова: самостійна робота, форми організації самостійної роботи, самореалізація, самостійна навчально – пізнавальна діяльність, керівництво самостійною роботою студентів, освітній простір, професійна компетентність.

В наш час вища освіта знаходиться на шляху реформування навчального процесу відповідно до вимог Болонської системи. Досить великого значення набуває самостійна творча робота студентів, яка організовується під керівництвом викладачів та новітніх методів і засобів навчання. Керуючись Положенням про самостійну роботу студентів МНАУ та відповідно до Положення Міністерства освіти і науки України (МОНУ) «Про організацію навчального процесу у закладах вищої освіти» на самостійну роботу студентів передбачено до 2/3 загального обсягу часу, що відводиться для вивчення певної дисципліни. Адже, зараз головним викликом сучасного ринку праці являється підготовка творчих, ініціативних, професійно-кваліфікованих спеціалістів, здатних на прийняття самостійного рішення у нестандартних ситуаціях, визначати перспективи індивідуальної освітньої траєкторії, розширювати та удосконалювати сферу професійних знань, удосконалювати необхідні вміння та навички.

Здатність людини до самостійного пошуку та самореалізації, засвоєння на цій основі знань та професійних компетенцій, умінь творчо використовувати їх в конкретних ситуаціях – якість особистості, яка формується та виховується впродовж життя, але особливо інтенсивно в період навчання. Саме це й є поштовхом на численні дослідження (А. Алексюк, В. Буряк, М. Гарунов, Є. Голант, Б. Юганзен, В. Козаков, О. Молибог, Р. Нізамов, Н. Тализіна та інші) щодо організації різноманітних форм самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів, шляхів, засобів, методів та прийомів їх здійснення, управління й самоуправління цими процесами. Ученими – дослідниками встановлено, що самостійна навчально-пізнавальна діяльність спрямована на особистісне й професійне самовдосконалення, так як будучи складником навчальної діяльності, вона являється потужним механізмом розвитку професійної компетентності та вмотивованості.

Дослідники даної проблеми одноголосні в тому, що самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів є досить складним педагогічним феноменом. По-перше, вона перебуває у взаємозв'язку з різними видами студентської діяльності – навчальною, пізнавальною, самостійною, а по-друге – обумовлюється головними для студента рисами й здатностями, а саме: до самостійного навчання й пізнання, до самоосвіти, самоконтролю, саморефлексії, самоорганізації та самоактуалізації й самовдосконалення загалом. Тому не випадково, що в науковій літературі та освітянській періодиці й досі пір трапляється фактичне ототожнення таких понять як : «самостійна навчальна діяльність» та «самостійна робота», «самоосвіта» й «самонавчання». А це негативно позначається на визначенні та реалізації основних цілей освітнього процесу. Тому, слід розглянути характерні ознаки та відокремити зміст самостійної навчальної діяльності від інших пересічних до нього понять. Виходячи з того, що самостійна навчальна діяльність є підструктурою навчальної діяльності

взагалі, оскільки здійснюється відповідно до конкретних навчальних планів та програм і передбачає здобуття нових навчально-пізнавальних продуктів, проте її відзнакою є саме самостійність і автономність у виконанні студентами навчальних дій, що потребує відповідного рівня їх сформованості пізнавальної і емоційно-вольової сфер [1, с. 125].

Існують розбіжності між самостійною роботою й самостійною навчальною діяльністю, бо категорія «діяльність», на відміну від «роботи», має більш потужну структуру у тих аспектах, що стосуються її суб'єктів. Якщо суб'єктами самостійної роботи являються студенти та викладачі, де останні здійснюють її опосередковане керівництво, то в самостійній навчальній діяльності студент являється єдиним суб'єктом, – і власне здійснює діяльність і є тим, кого ця діяльність та її результат стосуються. Тому самостійна навчальна діяльність не вичерпується самостійною роботою, хоча, остання безперечно вважається однією з провідних форм її організації.

Отже, керуючись результатами ґрунтовних досліджень О.Малихіна, можна відзначити, що самостійна навчальна діяльність являється поєднанням пізнавальної і трудової діяльності, оскільки її здійснення передбачає саме виконання конкретної роботи, спрямованої на організацію та реалізацію процесу пізнання в процесі початкової діяльності. При цьому, з боку самих студентів вона є внутрішньо усвідомлюваною, умотивованою й самоорганізованою [7, с. 35].

Концептуальні відмінності існують й у змісті самостійної, з одного боку, та самоосвітньої навчальної діяльності з іншого. Якщо ж обидві такі діяльності являються самомотивованими, самодетермінованими й самопрограмованими та реалізуються у вигляді системи самостійних пізнавальних дій [4, с. 18], то самоосвіта вказує на цілеспрямовану й цільовизначену роботу суб'єкта в векторі пошуку й засвоєння ним знань у відповідній цікавій для нього галузі.

М. Кузьміна уточнює, що специфікою самоосвіти є те, що вона здійснюється на основі самодіяльності особистості відповідно до її індивідуальних особливостей згідно з особистісними й професійними потребами, не зводиться до поодиноких проявів і може мати місце тільки на основі досить глибоких перспективних внутрішніх мотивів студента та за своїм змістом обов'язково виходить за межі навчальних планів і програм, беручи початок із самостійної навчальної діяльності [5, с. 5-18]. У сучасних умовах цей аспект асоціюється з новим освітнім явищем – інформальним навчанням, що має на увазі самоосвіту та проходить поза межами стандартного освітнього середовища [8, с. 18].

Підсумовуючи раніше сказане, можемо дійти висновку про те, що самостійна навчальна діяльність не рівносильна самостійній роботі, самоосвіті, самонавчанням й інформальній освіті, бо є логічним продовженням саме навчальної роботи та уособлює в собі навчально-пізнавальний мінімум, котрий гарантує оволодіння студентами достатнього рівня професійної компетентності.

Важливі аспекти проблеми дослідження самостійної роботи висвітлено в наукових працях наших вітчизняних і російських вчених та педагогів. Теоретичні засади самостійної роботи учнів і студентів визначено в науковому доробку Н. Бороздінова, Л. Вяткіна, Є. Голант, О. Кірсанова, В. Ляудіса, О. Савченко та ін. У наукових роботах В. Буряка, А. Івасишина, В. Луценко, П. Підкасистого, Н. Шишкіної та ін. розкрито сутність поняття «самостійна робота», принципи її організації, визначено та схарактеризовано різні методи, форми, класифікації, засоби проведення самостійної роботи, розроблено методики планування і контролю самостійної роботи.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що їх науковці трактують самостійну роботу студентів як індивідуальну поза аудиторну навчально-пізнавальну діяльність студентів, що здійснюється без безпосереднього керівництва викладачем, хоча спрямовується й організується ним, передбачає сукупність засобів організації й керування цією діяльністю і включає методи наукового пізнання.

Таким чином, можна стверджувати, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі спільними рисами відносно визначення сутності поняття «самостійна робота студентів» є :

- 1) здійснення управління самостійною діяльністю: безпосереднє управління нею викладачем («під керівництвом» або «під контролем»); опосередковане («за завданнями» або «без особистої участі»); самоуправління;
- 2) необхідність застосування розумових, фізичних зусиль для досягнення мети, виконання завдань самостійної роботи;
- 3) наявність або формування активності суб'єкта навчання;
- 4) формування, набуття й удосконалення студентом необхідної сукупності знань, умінь та навичок для здійснення навчально-пізнавальної діяльності [10].

Якщо вважати самостійну навчальну діяльність специфічним видом пізнавальної діяльності та діяльності учіння, де саме провідною метою є формування в студентів процесів здатності до: самонавчання, самоорганізації, самоуправління, саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, а формування професійних компетентностей здійснюється опосередковано через зміст і методи всіх видів навчальних занять [6, с. 13], зміст такої діяльності педагоги-дослідники зазвичай уточнюють відповідно до структури, притаманної будь-якій діяльності. Обов'язковими психологічними елементами самостійної навчальної діяльності студентів, зокрема, є потреба, мета, завдання, дії, операції, мотив та продукти діяльності, що мають свої специфічні характеристики в конкретних умовах та перебувають у взаємозв'язках та взаємозалежностях один із одним [6, с. 45].

Самостійна робота – найважливіший компонент педагогічного процесу, що передбачає інтеграцію різних видів колективної та індивідуальної навчальної діяльності, котра здійснюється як під час

аудиторних, так й позааудиторних занять, без причасності викладача та під його безпосереднім керівництвом [3, с.65].

Самостійна робота у ЗВО передбачає поетапне засвоєння нового матеріалу, повторення вивченого матеріалу, його закріплення та застосування на практиці. Можна констатувати, що ефективність самостійної роботи залежить від її організації, змісту, взаємозв'язку та характеру завдань у даному виді самостійної роботи і також результатів її виконання [2, с. 15].

В наш час, умовах інформатизації суспільства та педагогічної системи проблема самостійності вийшла на суттєво новий рівень. Проаналізувавши результати досліджень з проблеми використання інформаційних технологій у навчанні студентів дозволяє визначити головні напрямки активного застосування інформаційних технологій (ІТ) у навчальному середовищі:

- відкриття більш нових можливостей розвитку мислення студентів, підбір індивідуальних способів одержання знань шляхом самостійної роботи за допомогою комп'ютера, реалізація важливих функцій використання ІТ як інструмент зближення сфери освіти з реальним світом (І. Б. Горбунова, А. С. Кондратьєв);

- організація навчання на принципах поєднання традиційних та новітніх методів навчання, педагогічних та ІТ навчання, яке пов'язано зі створенням єдиного інформаційного – освітнього середовища (В. А. Смірнов ,Є. С. Полат);

- розвиток самостійності студентів на основі засобів ІТ навчання (В. В.Лаптев).

Зараз ІТ в освіті – це не просто засоби навчання, а й якісно нові технології в підготовці конкурентоспроможних фахівців своєї справи. Завдяки ним можна істотно розширити творчий потенціал студентів, виходячи за рамки традиційної моделі навчання. Саме вміння вчитися самостійно набувається з застосуванням освітніх баз даних, електронних навчальних матеріалів, комп'ютерних навчальних програм, систем тестування, тощо. Навчити студентів самостійної роботи з використанням ІТ – це складний і досить тривалий процес.

У дидактиці зазначено, що розвиток самостійності відбувається безперервно, від початкового до вищого рівнів самостійності, тобто творчого рівня самостійності. Говорячи про творчу самостійність мають на увазі таку діяльність, у результаті якої самостійно відкривають щось нове, нетривіальне. Самостійну роботу студентів при вивченні навчальних дисциплін у ЗВО з використанням ІТ можна організувати як систему:

- роботи з електронними джерелами в бібліотеці, підготовки до практичних занять;

- виконання індивідуальних завдань на основі використання ІТ; поточної атестації чи прийняття заліку за допомогою електронного тестування;

- використання автоматизованих навчальних програмних засобів та освітніх сайтів.

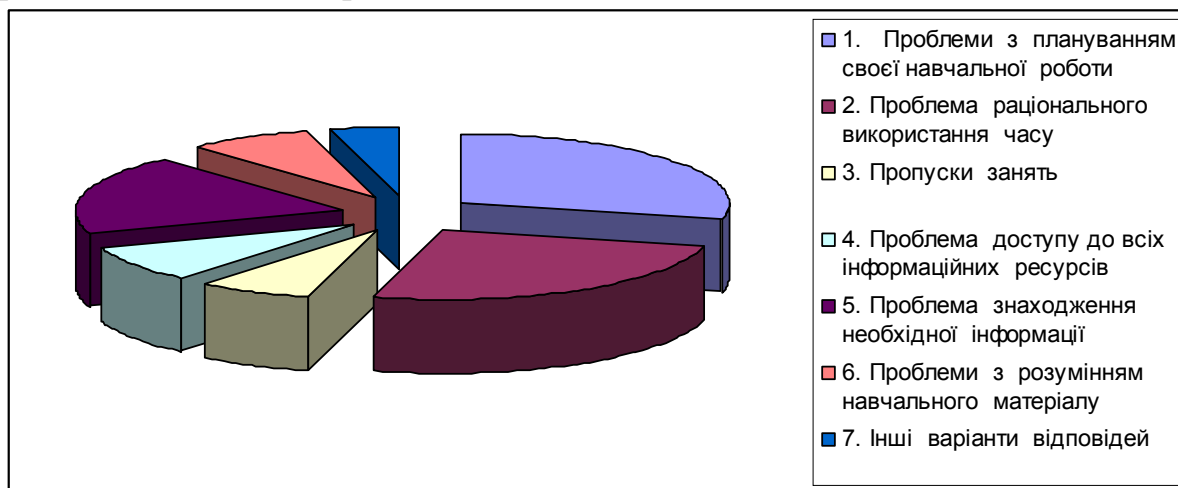
Комп'ютерні програми найбільше підходять для організації самостійної роботи студента із закріплення навчального матеріалу та підготовки до аудиторних занять. При складанні завдань для самостійного виконання студентами з використанням навчальних комп'ютерних програм викладачем робиться акцент на індивідуальну роботу студента з достатньо підготовленим структурним матеріалом. Для самостійної роботи використовуються програмні продукти, котрі можна віднести до поточного типу, що дозволяють представляти зараз вивчаючий розділ як завершений об'єкт.

На сучасному етапі застосування сучасних ІТ у процесі організації самостійної роботи має ряд переваг:

- навчальні продукти виконані згідно до сучасних вимог;
- можливість вибору студентом свого індивідуального режиму роботи;
- використання переносу необхідної інформації на електронні носії;
- диференційованість завдань з урахуванням реальних можливостей та здібностей студентів;
- підвищення професійної вмотивованості студентів;
- можливість електронного контролю за станом засвоєння студентом відповідного навчального матеріалу.

Отже, використання ІТ в організації самостійної роботи студентів дозволяє не тільки інтенсифікувати їх роботу, а й допомагає закладати основи їх подальшої безперервної самоосвіти. Тому педагогічне інформаційно-освітнє середовище, котре створюється за допомогою інтеграції сукупності програмно-апаратних та традиційних форм навчання, й визначає самостійну роботу студента як незалежну та творчу.

Оцінити існуючу ситуацію організації самостійної роботи (у ЗВО на основі відповідей викладачів) допомогло проведення анкетування. До опитування було залучено 49 респондентів. Відповіді викладачів показали, що на їх думку заважає студентам при виконанні самостійної роботи, саме це відображено на Мал.1.

Мал.1. Показники проблем студентів при виконанні самостійної роботи

Це дослідження показало, що основною проблемою студентів, на думку викладачів, є невміння систематично планувати самостійну роботу. Існують проблеми з дотримання графіку відповідних завдань, а це автоматично тягне за собою нестачу часу, або його раціонального використання. Важливим для студентів являється доступність до інформаційних джерел та матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи, котре не завжди збігається з їхніми потребами.

Загальною проблемою вищої освіти стало зменшення кількості годин на вивчення програмового матеріалу, а тому дуже часто застосовують випереджувальні завдання. Вони спрямовані на повне або часткове попереднє самостійне вивчення та опрацювання студентами навчального матеріалу, який буде висвітлюватися викладачем на наступних планованих заняттях. Попередньо вивчений матеріал студенти можуть використовувати на лекціях, семінарах у вигляді рефератів, есе, наукових доповідей, обговорювати у процесі дискусії та ін.

Теперішні вимоги сучасного ринку праці стосовно підготовки висококваліфікованих конкуренто-спроможних фахівців, здатних до компетентної, творчої, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю неможливе без підвищення ролі самостійної роботи студентів.

Необхідно зауважити, що дослідники М. Шевчук та В. Єршов, вважають ефективність та успішність самостійної роботи студентів у навчанні за кредитно-трансферною системою, що залежить від певних навчальних умов:

1. Визначення ступеня підготовки студента до самостійної роботи, рівня його самодисципліни.
2. Розробка нормативних інструкцій стосовно визначення обсягів позааудиторної самостійної роботи для студента.
3. Здійснення календарного планування ходу і контролю виконання самостійної роботи.
4. Наявність спеціальної навчально-методичної літератури.
5. Чітка та зрозуміла організація роботи з боку викладача.
6. Доступність завдань і наявність відповідного інструктажу щодо виконання.
7. Систематичність і послідовність діяльності.
8. Необхідність створення нових тренажерів, автоматизованих навчальних і контролюючих систем, що дозволяли б студенту в зручний час і в звичному для нього темпі самостійно здобувати знання, уміння, навички.
9. Висока забезпеченість комп'ютерною технікою, доступною для викладачів і студентів.
10. Постійний педагогічний контроль і корекція. Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах.

11. Високий рівень мотивації виконання необхідної роботи.

12. Чітке визначення зв'язку даної роботи із майбутньою практичною діяльністю.

13. Організація системи індивідуальних консультацій [11].

Отже, самостійна робота студентів потребує тільки спільних зусиль викладача і студента, збалансування всіх елементів єдиного процесу для ефективного входження студента у професійний простір. Самостійна робота студентів займає значне місце у системі закладів вищої освіти і передбачає оволодіння прийомами та навиками самостійного набуття знань, їх творчого та компетентного використання.

Можна зауважити, що самостійна робота студентів виконує низку важливих функцій, до яких відносяться:

- розвиваюча (підвищення культури розумової праці, залучення до творчих видів діяльності, збагачення інтелектуальних здібностей студентів);
- інформаційно-навчальна (навчальна діяльність студентів на аудиторних заняттях, непідкріплена самостійною роботою, стає малорезультативною);
- орієнтаційно-стимулююча (процесу навчання надається професійне прискорення);
- виховна (формується і розвиваються професійні якості майбутнього спеціаліста);
- дослідницька (формується новий рівень професійно-творчого та критичного мислення) [9].

Таким чином, на основі аналізу викладеного вище матеріалу можна наголосити, що самостійна робота студентів має бути забезпечена управлінням з боку викладачів. При цьому педагогічний вплив викладачів на студентів повинен визначатися високим рівнем студентоцентрованого підходу з передачею освітніх і управлінських функцій студентам, модульним програмам, ІТ, технічним засобам навчання тощо. Вміле управління самостійною роботою студентів поступово переходить у самоуправління і однозначно має позитивний вплив на формування вмінь і навичок самостійної роботи. Кредитно-трансферна система навчання у закладах вищої освіти надає достатньо широкі можливості для розвитку пізнавальної самостійної роботи студентів. Ефективними умовами для її реалізації є мотивація студентів, їх прагнення до саме такої діяльності; врахування психологічних особливостей молоді студентського віку; ефективна організація навчання, котра включає різноманітні форми та інноваційні методи навчання.

Отже, для організації та успішного функціонування самостійної роботи студентів необхідні, по-перше, комплексний підхід до організації такої діяльності за всіма формами аудиторної роботи, по-друге, поєднання всіх рівнів (типів) самостійної роботи, по-третє, забезпечення контролю за якістю виконання (вимоги, консультації) і, нарешті, форми контролю. На нашу думку, сьогодні у вищих навчальних закладах існують матеріально-технічні та інформаційно-технологічні ресурси ефективності самостійної роботи, які потребують їх виявлення, дослідження та впровадження з

метою перетворення самостійної діяльності студентів у справжній інструмент їх активного руху щаблями професійного вдосконалення.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. Гусак Т.М., Малінко О.Г. Підвищення самостійності студентів під час вивчення іноземних мов // Педагогіка і психологія. – 2000 – №4.
3. Жалдак М.І. Проблеми інформатизації навчального процесу в школі та ВУЗІ// Сучасна інформаційна технологія в навчальному процесі: Зб. наук. праць. – К., 1991
4. Заскалета С. Г. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів сільськогосподарського інституту (за матеріалами вивчення іноземних мов): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / К., 2000. 187 с.
5. Кузьміна М. Г. К вопросу о повышении самообразования // Формирование у учащихся стремления к самообразованию. Волгоград: ВГПИ.
6. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. Київ: Вища школа, 1990. 248 с.
7. Малихін О. В., Павленко І. Г., Лаврентьева О. О., Матукова Г. І. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Сімферополь: ДІАЙПІ, 2011. 224 с.
8. Мамонтова Н. И. Информационная среда как объект и предмет педагогического исследования. Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2012. № 4. Т.18. С. 18–22.
9. Соловова Н. В. Организация и контроль самостоятельной работы студентов : методические рекомендации / сост. Н. В. Соловова ; под ред. В. П. Гарькина. – Самара : Изд-во «Универс-групп», 2006. – 15 с.
10. Танько Є. В. Розвиток поняття «самостійна робота» в зарубіжній педагогіці: досвід Великобританії // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014, № 1 (35). – С. 20-27.
11. Шевчук М. О. Педагогічні умови ефективності самостійної роботи студентів / М. Шевчук, В. Єршов // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 114-117.